

Jaarverslag 2007
Kennisbasisthema 'Transitieprocessen, instituties, bestuur en beleid'
Thematrekker: Krijn J. Poppe

Dit document omvat het jaarverslag van het kennisbasisthema 'Transitieprocessen, instituties, bestuur en beleid'. Het schetst een globaal beeld van het gehele thema, gebaseerd op de voortgang van de onderliggende projecten in 2007. Daarmee refereert dit verslag aan de opbouw en instandhouding van een kerncompetentie die voor alle stakeholders van Wageningen UR van belang is. Tegelijk beschrijft het verslag ook de (mogelijke) impact van de nieuwe projectresultaten op markt, beleid, wetenschap. Meer informatie is te vinden op KennisOnLine en in het in 2007 uitgebrachte rapport 'Transitieprocessen-werkboek 2005-2007'. Een zelfevaluatie over de periode 2004-2007, geschreven voor een wetenschappelijke evaluatie geëntameerd binnen Wageningen UR, is bijgevoegd in bijlage 1. Deze evaluatie was overigens lovend over het innovatieve karakter van het programma en het belang ervan voor Wageningen UR.

Kerncompetentie: In staat zijn om veranderingen in beleid, instituties en gedrag zichtbaar, begrijpelijk en liefst ook toepasbaar te maken door creatieve ideeën te ontwikkelen voor innovaties van producten, processen en samenwerking.

1. Aansluiting op beleid, markt en maatschappij

In de afgelopen 15 jaar zijn wereldwijde economische processen dominant geworden en neemt de invloed van de politiek af. De maatschappij zoekt daarbij naar nieuwe organisatievormen (instituties, governance) en als tegenwicht van de internationalisering neemt ook het belang van onderscheidende regionale cultuur toe. Deze maatschappelijke trends spelen ook zeer in het domein van Voedsel en Groen, zodat de Nederlandse overheid een Transitie naar Duurzame Landbouw als noodzakelijk heeft onderkend. Ook transitie rond energie en biodiversiteit zijn relevant. Wageningen UR levert in verschillende Beleidsondersteunende en WOT programma's toegepaste kennis over dit onderwerp. In Kennisbasisthema 7 wordt getracht om voor dergelijk onderzoek in de toekomst een steviger methodische basis te ontwikkelen, door kennis uit fundamenteel onderzoek en onderhanden werk in toegepast (beleidsondersteunend) onderzoek bij elkaar te brengen.

2. Kennisleemte en doelstelling

Transities komen voort uit veranderende internationale schaarste verhoudingen die leiden tot nieuwe opvattingen over de inrichting van de maatschappij, waaronder de productie en consumptie. De methodische kennisleemte op het vlak van Voedsel en Groen ligt vooral (figuur 1, zie verder het in 2004 uitgebrachte Advies voor de onderbouwing) op de terreinen van innovatiemanagement, interactieve methoden voor bestuur en beleidsevaluatie van institutionele veranderingen. Dat is relevant voor vraagstukken in ondernemingen, ketens, platteland en in internationale verhouding. In de werkwijze van het programma wordt aangesloten bij leerervaringen in het beleidsonderzoek. Inhoudelijk wordt aan het transitieproces (dat ook Wageningen UR zelf niet onberoerd laat) bijgedragen door op basis van toekomstbeelden de vraagarticulatie te ondersteunen. In 2007 was € 1,4 mln beschikbaar voor dit thema. In dat jaar viel ook het besluit om voor 2008 het thema uit te breiden tot het terrein van Wageningen International, en daartoe het budget te verhogen tot € 1,7 mln.

Figuur 1 De essentie van KB Thema 7

3. Resultaten en wetenschappelijke vernieuwing

Hieronder worden de wetenschappelijke resultaten van afgelopen jaar geschetst als vervolg op activiteiten die in de rapportage van 2006 ook zijn beschreven. Daarbij wordt de indeling van het Kennisbasisthema in programma's gevolgd:

- Methode van leren voor netwerkprogramma's / systeeminnovaties
- Nieuwe methoden voor evaluatie van instituties, governance en kennisinfrastructuur
- Reflectief actieonderzoek in LNV transitie
- Transitiekunde en -kennis
- Professionele gesprekken en internationale profilering
- Overige

Methode van leren voor netwerkprogramma's / systeeminnovaties

Binnen dit programma zijn in 2007 twee grotere projecten uitgevoerd, met name bij ASG en PSG in relatie tot de systeeminnovatieprogramma's die daar worden uitgevoerd. In een meerjarenproject over reflexief ontwerpen worden methoden van ontwerpen van (technische) boerderijsystemen aangepast, zodat in het ontwerpproces beter rekening gehouden kan worden met eisen uit de maatschappij op bijvoorbeeld het vlak van dierwelzijn, milieu of arbeidsomstandigheden. Ontwerpers moeten daarbij in de methodiek momenten creëren en zich werkwijzen eigen maken die leiden tot het afwegen van tegenstrijdige belangen. Deze aanpak heeft de naam 'reflexief interactief ontwerpen – rio' gekregen. In het verslagjaar verschenen wetenschappelijke artikelen over identificatie en analyse van obstakels en belemmeringen vanuit de bestaande structuren bij vernieuwend ontwerp en over methoden om ruimte te scheppen in die structuur. In een kleiner project werd een analyse gemaakt van de meest succesvolle manier om 'platformen' (begeleidingsgroepen, klankbordgroepen, transitiearena's etc.) samen te stellen en in een project te betrekken.

In de glastuinbouw werd bij WUR-Glastuinbouw (PSG) onderzoek gedaan naar de rol van de toeleverende industrie in de systeeminnovaties. Aan de hand van een scan van 10 jaar vakbladen rondom de Hortifair en interviews met ondernemers werd geanalyseerd hoe bij grote innovaties telers en toeleveranciers (kassenbouwers, automatiseerders) samenwerken. Het beeld is dat ook

telers een belangrijke rol hebben in de innovatie en dat ook de toeleveranciers op innovatie met elkaar concurreren, met als gevolg dat er op de buitenlandse markt wellicht weinig samenwerking is met schaalnadelen als gevolg. Opvallend is ook de rol van de verzekeraar(s) die uit welbegrepen eigenbelang zorgen voor een zekere kwaliteitsborging.

Nieuwe methoden voor evaluatie van instituties, governance en kennisinfrastructuur

Aanvankelijk waren er ook in dit thema twee projecten voorzien, maar het project 'Nature of the farm' is stopgezet. Het gaat hier om een AIO traject waarbij de verwachtingen hooggespannen waren over het econometrisch modelleren van investeringen, financiering, belastingen, vermogenswinst, inkomen van buiten bedrijf en bijbehorende zaken die van belang zijn voor betere simulatie modellen. Bij het vertrek van de LEI-projectleider bleek dit tot nu toe ingevuld voor het EU Seamless project, met op zich goed PhDwerk, maar niet relevant voor het oorspronkelijke doel.

Wel doorgezet en succesvol afgerond is EU project FINE waarin bij AFSG en Wageningen International samen met acht ontwikkelingsmaatschappijen uit food-regio's in Europa 'best and bad practices' geïnventariseerd zijn. Voor de food-regio's zijn SWOTs (sterkte-zwakte analyses) opgesteld. Wageningen en omgeving komt er relatief goed uit. In vrijwel alle regio's blijken de verschillende ministeries van een land forse onderlinge afstemmingsproblemen te hebben. Verder zijn er veel discrepanties tussen innovatie-ambities en beschikbare middelen. De transfer van kennis naar het MKB is overal problematisch. Bij de kennisinstellingen ontbreekt het veelal aan een ondernemerscultuur. Het project heeft een lange lijst beleidsaanbevelingen opgeleverd.

Reflectief actieonderzoek in LNV transities

Aanvankelijk leek het transitieproces bij LNV nog wel eens in te houden dat Wageningen UR moest helpen de wereld te veranderen, maar niet LNV. Met ingang van 2007 is er op verzoek van LNV echter reflectief actieonderzoek gedefinieerd dat LNV moet helpen te reflecteren op fundamentele veranderingen en agenderend moet zijn ten aanzien van kennisvragen. Transitie is het helpen verhelderen van maatschappelijke keuzes, en soms gaat dat zo snel dat een goed gearticuleerde KB onderwerpen na formulering van het project onmiddellijk in de BO wordt overgenomen. Eind 2006 was daarvan een voorbeeld rond het vraagstuk van samenwerking tussen ondernemers.

In andere gevallen heeft de verheldering van de maatschappelijke keuzes wat meer tijd nodig en is het goed dat onderzoekers en beleidsmakers enige tijd eigenwijs met elkaar optrekken langs de 'plekken der moeite'. In 2007 is dat bij zes onderwerpen gebeurd.

Het onderwerp 'Platteland als consumptieruimte' is in samenspraak met de voorzitter van de Raad van Bestuur van WUR door het LEI namens WUR ingevuld door het platform 'Veelzijdig Platteland' te ondersteunen. Daarbij is nagedacht hoe de multifunctionele landbouw meer vraaggestuurd vorm gegeven zou kunnen worden. Als oplossingen zijn o.a. ondernemerschap, bundeling van kennis (zie hierna) en markcreatie geïdentificeerd, waarbij ook methoden zijn ontwikkeld of toegepast om dit praktisch uit te kunnen werken. Uiteindelijk heeft dit bijgedragen tot het institutionaliseren door LNV van een Taskforce Multifunctionele landbouw.

Het Visserij InnovatiePlatform is in 2007 ondersteund met het opstellen van een lange termijn onderzoeksagenda, waarbij ook de inmiddels ingestelde kenniskringen een belangrijke rol spelen. Deze innovatiemethodiek maakt sterk gebruik van de kennis die afgelopen jaren in de BO en KB ontwikkeld is rond de systeeminnovatieprogramma's in de landbouw.

Het onderwerp 'Kennisinfrastructuur' is eveneens ingevuld langs de lijn van de multifunctionele landbouw. Voor het platform Veelzijdig platteland zijn nieuwe regionale en landelijke kennisarrangementen ontworpen. Als test is voor een op te zetten Regionaal Innovatie Centrum een businessplan opgesteld, waarin basis-principes zijn vertaald naar de regio en nieuwe taak/rolverdelingen.

Onder dit programma Reflectief actieonderzoek loopt ook een promotieonderzoek in de bestuurskunde naar de innovatie in het externe management van LNV. Met (W)ILG als case wordt getracht te begrijpen waarom er zo'n grote drijfveer is om te innoveren en hoe dat wordt uitgewerkt. In het verslagjaar is het theoretische raamwerk een heel eind gereed gekomen, waarin een tegenstelling tussen innovatietheorie (die om een institutionele theorie vraagt) en een interpretatieve, sociaal-constructivistische theorie centraal staat.

Het onderwerp energie-transitie werd uitgewerkt door PPO en AFSG op het punt van de bedrijfstakorganisatie: waar in het verleden de energiemarkt (en het beleid) alleen een beperkt aantal grote spelers kende, krijgen we nu met decentrale opwekking te maken en dus een veelheid

van spelers. Dit vraagt mogelijk om andere coördinatiemechanismen. Met behulp van scenarioanalyse zijn toekomstbeelden in kaart gebracht. Tot slot is in dit programma voor het twee opeenvolgende (en laatste) jaar de methodiek van scenarioanalyse verder geïmplementeerd binnen een Community of Practice.

Transitiekunde en –kennis

Transities zijn complex en kunnen het gevoel van chaos oproepen. Een belangrijk thema in het onderzoek dat bij Alterra op dit vlak wordt uitgevoerd gaat over zelforganisatie: onder welke omstandigheden en op welke wijze gaan mensen over tot het zichzelf organiseren als de overheidsorganisatie ontbreekt, of men zich daar met opzet aan onttrekt. In een project over dynamiek in ruimtelijke en sociale binding wordt inzicht verworven in in- en uitsluitingprocessen en bindingsprocessen. Daarbij zijn o.a. de ADM werf in Amsterdam en een Golf-bungalowpark in Dronten bestudeert. In een ander project is gekeken naar de heropleving van oude organisatie- en rechtsvormen, zoals de marke en het nabourschap. Een institutioneel-economische analyse lijkt uit te wijzen dat deze oude vormen niet zozeer opnieuw leven in worden geblazen maar dat het refereren eraan zinvol is in een zoektocht naar nieuwe samenwerkingsvormen omdat schaarsteverhoudingen veranderen.

In een proefschriftonderzoek naar planning, kennis en actie in het metropolitane landschap worden de relaties onderzocht tussen de ruimtelijke veranderingen, het verloop van de besluitvorming en en interacties tussen betrokken actoren. Er worden casestudies gevolgd in de omgeving van Gouda en in Heuveland.

Eveneens bij Alterra vindt onderzoek plaats naar de rol van cultuur, met name in internationale (Interreg) projecten. In 2007 vond in de Amsterdamse Beurs van Berlage een succesvol internationaal symposium plaats over dit onderwerp. Het lijkt een verwaarloosd onderwerp in internationaal samenwerken. Over de maakbaarheid in het transitiedenken werd een discoursanalyse uitgevoerd.

Professionele gesprekken en internationale profilering

Een kernproject in 2007 was voortzetting van de cyclus 'Professionele gesprekken over transitie', waarin maandelijks een groep van circa 20 personen zich op een vooravond enkele uren buigt over een binnen Wageningen UR beschikbare methodiek in transitiedenken. Het betreft hoogleraren en senior projectleiders, die vooral kennismaken van elkaars werk en de toepasbaarheid en verbetering van theorie aan de orde stellen. De gesprekken worden geleid door prof. Katrien Termeer (bestuurskunde) en zijn mede gestart om de uitwisseling van kennis rond transitieprocessen in Wageningen te bevorderen en deze kennis meer zichtbaar te maken. In 2007 werd er gestart met werken aan een gezamenlijk boek en een internationaal seminar (www.agricultureintransition.eu). Het boek had minder voortgang dan gepland: veel van de senior projectleiders waren te druk bezet met o.a. BO projecten zodat ook enige NUTO in dit project ontstond omdat uiteindelijk de voor de papers gereserveerde tijd niet werd ingezet. Inmiddels is dit in het eerste kwartaal van 2008 rechtgetrokken.

Voor projectleiders werd een Wiki (van de wikipedia) opgezet om kennis uit te wisselen. De transwiki werd gevuld met de informatie uit de papieren Transitmap, maar er is nog wel activering van de onderzoeksgemeenschap nodig om dit ook interactief te gaan gebruiken (zie www.syscope.wur.nl). Verder werd in dit programma bijgedragen aan de financiering en de inhoud van het periodiek Syscope, dat beleidsmakers en anderen voorziet van resultaten over onderzoek naar systeeminnovatie en transities.

Overige

Zoals de naam al aangeeft is het thema 'overige' een aantal op zich nuttige projecten die vooral nog lopen in dit kennisbasisthema omdat het de afronding betreft van (contrafinancierings)projecten uit voorgaande jaren van dit kennisbasisthema. Het bij PPO uitgevoerde EU project met vergelijkend onderzoek naar het ondernemerschap in de primaire sector werd vrijwel afgesloten, o.a. met een succesvolle workshop in Brussel. Begin 2008 verschijnt het eindrapport en het project leent zich nog wel voor een wetenschappelijk paper, naast wat er in 2007 al verscheen. Er blijkt een duidelijke samenhang te zijn tussen vaardigheden en persoonlijkheid en de laatste is mede van invloed op leergedrag, en daarmee op vaardigheden. Netwerken blijken ook belangrijk bij leren, naast andere factoren. Het NWO project rond de ethiek van boeren (bij ASG en LEI). Er werd meer inzicht verkregen in waardeoriëntaties van boeren.

Eerdere onderzoeksresultaten uit de biologische sector werden ook rond dierwelzijn bevestigd: er zijn ondernemers die 'goed' gedrag vertonen vanuit hun eigen ethiek, en er zijn er die dat doen vanwege de financiële voordelen. Onderzoeksresultaten zetten vraagtekens bij de mogelijkheid het gedrag sterk vanuit een ethische beroepscode inclusief tuchtrecht te reguleren, zoals dat bijvoorbeeld bij artsen of accountants gebeurt.

In het Transforum project Economy Light is in een multi-stakeholder samenwerking gewerkt aan duurzame in- en verkoop van versproducten in de retail. De belangrijkste kennisvragen daarbij gaan over hoe je consumentenvoorkeur door een expliciete positionering op duurzaamheid kunt bereiken, hoe je via een open innovatiestrategie verandering bij toeleveranciers kunt bereiken en hoe strategieën rond ketenverduurzaming ondersteund kunnen worden met kwaliteitsstandaarden. In een EU project over cross-compliance in het landbouwbeleid werd in 2007 nagegaan welk effect de cross-compliance eisen heeft op de internationale concurrentiepositie van de Europese landbouw.

4. Kennisdoorstroming

Het onderzoek naar Transitieprocessen is maatschappelijk zeer relevant, het past in de door de overheid nagestreefde Transitie naar Duurzame Landbouw, Energie en Biodiversiteit. Het past ook in de Lissabon Agenda van de EU waarin innovatie en ondernemerschap belangrijk worden geacht. Het sluit aan bij een aantal BO programma's die LNV bij Wageningen UR heeft belegd, o.a. over netwerken, ondernemerschap, systeeminnovatie en internationaal beleid. Dit maakt het relatief gemakkelijk om de resultaten van onderzoek onder de aandacht van beleidsmakers, ondernemers en de pers te brengen.

Doordat veel van de medewerkers in dit KB thema ook in de BO werken, is de doorstroming naar het beleidsonderzoek gegarandeerd. AFSG is een uitzondering in deze, omdat het weinig BO onderzoek doet. Er wordt op projectniveau ook veel contact onderhouden met het beleid. Dat geldt in het bijzonder bij het reflectief actieonderzoek. Bij het Alterra onderzoek is er ook een nauwe samenwerking met de Belverdere leerstoel van de SG. Verder wordt via KennisOnLine, Syscope en het in 2007 gepubliceerde werkboek 2005-2007 dat veel aandacht schenkt aan de samenhang tussen projecten en onze duiding van de huidige transitie(s) de kennisdoorstroming ondersteund.

Eind 2007 is bij LNV nog een bijeenkomst belegd met LNV stakeholders over de programmering 2008. Mogelijk door agendaproblemen werd deze workshop matig bezocht vanuit de beleidsdirecties (dit in tegenstelling tot de duidelijke belangstelling vanuit DK).

5. Publicitaire output

Alle projecten hebben publicitaire output als deliverable, zij het dan in verschillende mate. In 2007 is ook weer meer gepubliceerd dan in het voorgaande jaar. Veel van de publicaties zijn nog steeds in eigen reeksen, publiekstijschriften of lastig te traceren congresbijdragen. Het aantal publicaties in internationale wetenschappelijke journals neemt echter toe. Omdat dit ondanks deze toename (in zeer uiteenlopende tijdschriften) nog te weinig bijdraagt aan de zichtbaarheid van Wageningen op dit thema, is vanuit de hierboven genoemde professionele gesprekken gestart met het maken van een gezamenlijk boek. Ook is de publieksvoorlichting versterkt, o.a. via het blad Syscope en het uitgeven van het werkboek 2005-2007.

Type	2007
Artikelen	6
Boeken, bijdrage aan boeken	1
Rapporten	12
Lezingen (int.)	8
Posters (int.)	0
Overige artikelen	6
Conference proceedings	8
Websites	4

Meer informatie is uiteraard ook te vinden op de portal van het LNV-onderzoek: <http://www.kennisonline.wur.nl/KB/KB-07/beschrijving.htm>

6. Samenwerking

Er vindt in dit KB thema volop samenwerking plaats. Dat geldt op universitair niveau enkele leerstoelgroepen / graduate schools in Wageningen (Bestuurskunde, Sociologie, Landgebruiksplanning, Algemene Agrarische Economie, Communicatiestudies en anderen) en de Universiteit van Amsterdam (KSI netwerk). Verder wordt samengewerkt met buitenlandse instituten in internationale projecten.

De samenwerking tussen de Wageningse instituten neemt ook verder toe. Een van de mooiste voorbeelden van 2007 betref die rond institutionele economie tussen de vakgroep Algemene Economie en Alterra, waarbij een heel nieuw perspectief op organisatievormen ontstond.

7. Vooruitblik 2008

De hoofdlijnen van het thema worden in 2008 voortgezet. In wetenschappelijk opzicht hopen we met het boek en de internationale conferentie een mijlpaal te realiseren. Op verzoek van LNV wordt bijgedragen aan de toekomstverkenning met een verkenning van de instituties belangenbehartiging en kennisinfrastructuur. Een grote verandering (of liever: uitbreiding) is verder dat ook Wageningen International in 2008 over KB-middelen beschikt, welke aan dit thema zijn toegevoegd. Inhoudelijk sluit het werk van Wageningen International goed aan bij dit thema.

8. Internationaal

De belangrijkste manier waarop het KB7 onderzoek internationaal doorwerkt is via participatie in Europese netwerken, met name KP6 en Interreg projecten. Binnen deze netwerken wordt kennis uitgewisseld op wetenschappelijk niveau. In voorgaande jaren kwam in enkele projecten (Semigratie, Trade or Aid) de relatie met ontwikkelingslanden duidelijk aan de orde, door toeval was dat in 2007 minder het geval (en beperkt tot het cross-compliance project). Europese cultuur kwam daarentegen zeer uitdrukkelijk in beeld.

Een groot deel van het onderzoek is ook relevant voor andere (Europese) landen. Om Wageningen daarop zichtbaar te maken, is in 2007 een in 2008 te houden internationale conferentie geannonceerd (www.agricultureintransition.eu).

9. Financieel

De totale budgettoekenning voor 2007 bedroeg k€ 1.400. Er is een beperkt bedrag doorgeschoven van 2007 naar 2008, vooral omdat het schrijven van wetenschappelijke papers door werkdruk in het gedrang kwam. Deze gelden zijn in het eerste kwartaal van 2008 besteed. De zgn. NUTO problematiek is voor dit thema dan ook niet echt relevant.

Voor de informatie op projectniveau wordt verwezen naar KennisOnLine.

BIJLAGE 1 Zelfevaluatie 2004 -2007

Zelfevaluatie Management KB7

Inleiding

Deze korte notitie is geschreven voor de evaluatie van het Kennisbasis thema 'transitieprocessen, instituties, bestuur en beleid' (in de wandelgangen: KB7) door de Wetenschappelijke AdviesRaad van Wageningen UR, december 2007. De notitie is vooral een zelfevaluatie op het vlak van het management van het thema, waarbij achtereenvolgens aandacht wordt besteed aan het research management, de maatschappelijke relevantie, de wetenschappelijke output en de levensvatbaarheid van het thema. Deze onderwerpen zijn ontleend aan de evaluatiemethodiek die voor de DLO instituten wordt gehanteerd.

Er wordt uitdrukkelijk niet ingegaan op de inhoud van het programma. Daarvoor wordt verwezen naar de publicatie Transitieprocessen - Werkboek 2005-2007 welke in november is verschenen. Dat rapport tracht een samenhangend beeld te geven van wat we onder Transitieprocessen etc. verstaan en welke projecten daarbij zijn uitgevoerd, met hun resultaten. Meer informatie is per project te vinden op KennisOnLine.

Het KB thema loopt sinds 2004. Dat jaar was een overgangsjaar tussen de oude SEO (Strategische Expertise Ontwikkeling) en KB, en was als zodanig door de directies van de DLO instituten geprogrammeerd. In feite was 2005 het eerste jaar dat vanuit de KB is geprogrammeerd, op basis van de aan het themateam meegegeven startnotitie van de hand van prof. Cees van Woerkum en prof. Herman Eijsackers. In de bijlagen van genoemd werkboek zijn de jaarverslagen van het thema over 2005 en 2006 opgenomen.

Leden van het evaluatieteam die niet goed op de hoogte zijn van de inhoud van het thema wordt uitdrukkelijk verzocht eerst kennis te nemen van genoemd Werkboek en de betrokken bijlagen 1 en 2.

Research management

Doel van de Kennisbasis om de expertise bij DLO in stand te houden en te actualiseren naar toekomstige thema's. De managementfilosofie van de thematrekker is dan ook dat bovenal de resultaten van het onderzoek moeten beklijven in de betrokken onderzoeksgroepen van DLO. Daartoe wordt veel belang gehecht aan de mening van betrokken onderzoeksgroepen in de aan te pakken onderwerpen, die door het Wageningen UR Themateam vooral worden getoetst op de visie van het themateam. Jaarlijks maakt het themateam een update van het werkboek en interpreteert, ook met LNV, waar we nu staan in de transitie en in het onderzoek. Dat is de toetssteen voor het entameren van nieuwe projecten, die door de leden van het themateam worden aangedragen. Er wordt bewust niet gekozen voor 'tendering', noch voor sterke sturing van projecten vanuit de thematrekker. Projecten worden in de regel ontwikkeld door een lid van het Wageningen UR Themateam met medewerkers uit een business unit van DLO. Themateam leden worden benoemd door DLO directeuren.

Deze filosofie sluit dus uit dat er een aparte onderzoeksgroep ontstaat, of dat er Aio's bij een vakgroep worden gefinancierd omdat dit tot belangrijk onderzoek of interessante publicaties (ook voor DLO) leidt. Het zou het werken van de thematrekker misschien wel makkelijker maken, maar de beklijvende werking hiervan is te gering. Wel worden Aio's meegefinancierd die samenwerken met DLO-ers als ook DLO-ers die aan een proefschrift werken.

De verdeling van de middelen over de verschillende DLO instituten (of zo u wilt Science Groups) wordt vooraf vastgesteld door de Concernraad / Raad van Bestuur van Wageningen. De thematrekker vindt dat een goede zaak. Zeker in situaties waar bepaalde groepen nog wel wat budget kunnen gebruiken (en in augustus is dat elke groep als het om het jaar T+1 gaat) worden discussies op inhoud vertroebeld als er ook over geld verdelen gepraat moet worden. Enkele Science Groups (m.n. PSG, in sommige jaren ook het LEI) hanteren intern een verdere voorgeschreven allocatie naar business units. Zo vindt bij PSG het KB7 onderzoek bij het PPO plaats. De thematrekker heeft niet de indruk dat dit kwaliteitsverminderend werkt of de beklijving van de resultaten belast.

De facto zijn het LEI en Alterra de belangrijkste instituten in het thema. Maar ook ASG, PSG (PPO) en AFSG doen interessant onderzoek dat we gezien de multidisciplinariteit niet graag zouden missen. RIKILT beschikte over een klein bedrag (20.000 euro) dat op voorstel van de thematrekker met ingang van 2007 aan een ander programma is toegevoegd. Het geld ging op aan

transactiekosten. Met ingang van 2008 is er ook een substantieel budget voor Wageningen International. Wageningen Imares beschikt niet over een budget en onderhoudt geen contacten met dit thema (anders dan via het LEI en via BO).

In een aantal gevallen vindt medefinanciering/matching van het onderzoek plaats door derde partijen. Dit betreft met name de EU (FP6 en Interreg), NWO en Transforum. Dit is een pre bij de keuze van een project, ook omdat het onderzoeksmanagement van dergelijke projecten veelal professioneler plaats vindt. In sommige gevallen wordt de boot om zo'n project aan boord te nemen ook wat afgehouden. Van veel onderzoek wordt al snel beweerd dat het met transitie te maken heeft, omdat het de toekomst betreft. Maar vaak (ook bij Transforumprojecten) gaat het om thema's als Ketens&Logistiek, Duurzame Landbouw of Biobased. Toets is methodeontwikkeling rond Transitie, instituties, bestuur en beleid.

In een aantal gevallen wordt bewust samenwerking met BO projecten nagestreefd, hoewel LNV daar geen voorstander van lijkt te zijn en van mening is dat projecten maar uit 1 LNV-bron gefinancierd mogen worden. Vanuit overzichtelijkheid vanuit LNV (en om het 'shoppen' met projecten binnen DLO te voorkomen) te begrijpen, maar juist gezien het doel van Transitie methodieken, waar inductief onderzoek belangrijk is, en gezien de beperkte omvang van het budget van dit KB-thema kan het zinvol zijn om een methodische kant te koppelen aan cases uit de BO. Ook de doorstroming van KB-resultaten naar de BO is er mee gediend. Administratief is er overigens een eenvoudige 'work-around' door twee projecten te definiëren (BO en KB) met dezelfde projectleider en een iets andere titel.

Er wordt door de thematrekker geen sterk kwaliteitsmanagement binnen de eenmaal gegunde projecten gevoerd. Indertijd is de afspraak gemaakt dat de Wageningen UR Thematrekker, bijgestaan door een themateam, vooral agenderend en organiserend aan de slag zou gaan ('de eerste fase'), en dat na gunning (via de concernraad in november) de directeuren van de SG verantwoordelijk zijn voor een tijdige en kwalitatief goede uitvoering - wat overigens sterk in hun eigen belang is. De thematrekker is van mening dat hij zich tot nader order aan die afspraak moet houden, ook al is het bekend dat daar in andere KB Thema's anders over gedacht en mee gewerkt wordt. Het past in het karakter van de thematrekker om ruimhartig in te gaan op verzoeken mee te denken, plannen en rapporten te reviewen; en evenzo past het om zich er niet mee te bemoeien als dat niet wordt gevraagd en de verantwoordelijkheid ergens anders ligt.

De thematrekker tracht de samenwerking binnen Wageningen UR, en met name ook tussen de SG te bevorderen. Multidisciplinair samenwerken is zelfs op dit thema niet altijd even makkelijk en er zijn in het verleden de nodige methode (of commerciële) strijden geweest, o.a. rond het thema ondernemerschap (van melkvee tot vis) en in de samenwerking economie- sociologie. Mede door het thema (en daarbinnen o.a. via de professionele gesprekken) is er meer kennis over elkaars aanpak tot stand gebracht en is ook de samenwerking verbeterd. Dat neemt niet weg dat er nog wel een aantal onderwerpen te identificeren zijn waar Wageningen UR profijt zou kunnen hebben van diepere samenwerking en het wegwerken van vooroordelen.

Tussen onderzoeksscholen en BO

Hiervoor is al iets gezegd over de samenwerking met BO. Overigens beschikt AFSG nauwelijks over BO middelen, dus daar is van doorstroming naar de BO ook weinig sprake. Wel worden de middelen daar goed gebruikt voor matching van EU projecten (Fine, Foodforce) die tot nieuwe netwerken (zoals ETP Food for Life) leiden. Voor de andere SG is er duidelijk sprake van doorstroming van kennis naar de BO. Voorbeelden zijn methoden rond Reflexive Design (KB7/KSI) die hebben bijgedragen aan ontwerpmethoden zoals toegepast in Houden van Hennen, en nu in Kracht van Koeien. Het gaat dan met name om de transdisciplinaire verbinding van kennisdomeinen in concrete ontwerpmethoden, alsmede de procesmatige opzet en normatieve legitimatie van deze methodieken. Het KB werk aan de dierwelzijnsindex-problematiek is vertaald in een BO notitie voor LNV ('Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee nertsen en paarden') om het dierwelzijnsbeleid van een conceptuele onderbouwing te voorzien. Methoden rond strategische planning, ontwikkeld in dit KB bij het LEI, zijn ingezet in diverse systeem innovatie / netwerkprogramma's en in onderzoek bij NAJK/Rabobank, en voor de EU in Slovenie. Komend jaar wordt het ingezet in een groot programma voor LNV-Directie Vis. Methodieken rond markt co-creatie, geïdentificeerd en naar het agro-domein vertaald in het KB, bleken nuttig in het opstarten van de TaskForce Veelzijdig Platteland/Multifunctionele Landbouw. Internationaal KB-onderzoek naar ondernemerschap bij PPO (Entrepreneurial Skills of Farmers) leverde helderheid in benodigde ondernemerscompetenties voor agrarische ondernemers. Er wordt nadrukkelijk input gegeven in

de visievorming van de taskforce Ondernemerschap in de Groene Kennis Coöperatie en de bedrijfslevengroep Partners voor Ondernemerschap.

In een enkel geval wordt wel eens een interessant BO-achtig project in de KB gefinancierd om het thema te agenderen waar de BO het niet oppakt. Voorbeelden zijn bv. de rol van kunst bij transities en het onderzoek naar (s)emigratie, dat dit thema op de kaart heeft gezet.

De samenwerking met de vakgroepen in de onderzoeksscholen is ook versterkt. Bovenal moet daarbij de komst van de hoogleraar Bestuurskunde, prof. Katrien Termeer, worden genoemd, die een zeer actieve rol speelt in het meer wetenschappelijk op de kaart zetten van dit thema. Daarnaast is er samenwerking tussen LEI en de vakgroep Sociologie op gang gekomen, alsook ECS (prof. Martin Mulder) en AEP (Louis Slangen, institutionele economie). ASG en PSG werken meer samen met CIS (Cees Leeuwis cs). Met de onderzoeksscholen zelf is na een introductie weinig contact, wel is er prima contact met de vertegenwoordiger van de onderzoeksscholen in het themateam (prof. Rudy Rabbinge). Vanuit ASG (Wageningen UR Themateamlid Bram Bos) wordt er intensief samengewerkt met KSI, Kennisnetwerk Systeem Innovatie. Met CCT (CompetentieCentrum Transities) is eveneens contact. Veel medewerkers onderhouden contacten met DRIFT (prof. Jan Rotmans).

Maatschappelijke relevantie

Voor DLO instituten is de maatschappelijke relevantie mogelijk nog belangrijker dan de wetenschappelijke, waar de universiteit op wordt afgerekend. Met de kanttekening dat de KB bij uitstek de DLO instituten ondersteunt om hun wetenschappelijk profiel middels publicaties en bijdragen aan vakdebatten te onderhouden en uit te bouwen.

Het onderzoek naar Transitieprocessen is maatschappelijk zeer relevant, het past in de door de overheid nagestreefde Transities naar Duurzame Landbouw, Energie en Biodiversiteit. Het past ook in de Lissabon Agenda van de EU waarin innovatie en ondernemerschap belangrijk worden geacht. Het sluit aan bij een aantal BO programma's die LNV bij Wageningen UR heeft belegd, o.a. over netwerken, ondernemerschap, systeeminnovatie en internationaal beleid.

Overigens is het woord Transitieprocessen aan modeverschijnselen onderhevig. Onder een van de vorige kabinetten Balkenende was het 'hot' en functioneerde er een Transitieteam binnen LNV. Later werd dit ontbonden en richtte de belangstelling zich meer op innovatie en ondernemerschap, wat meer afrekenbare doelen van beleid zijn. Recentelijk is LNV in het visserijdossier toch weer het begrip Transitie gaan hanteren, maar dat heeft nog niet tot een verdere heropleving geleid. Ook een term als Governance begint gewoon te worden.

Aanvankelijk leek het transitieproces bij LNV nog wel eens in te houden dat Wageningen UR moest helpen de wereld te veranderen, maar niet LNV. Met ingang van 2007 is er op verzoek van LNV echter reflectief actieonderzoek gedefinieerd dat LNV moet helpen te reflecteren op fundamentele veranderingen en agenderend moet zijn ten aanzien van kennisvragen. Er zijn inmiddels enkele voorbeelden van goed gearticuleerde KB onderwerpen die na formulering van het project onmiddellijk in de BO werden overgenomen (o.a. samenwerking tussen ondernemers) en geen of minder KB middelen nodig hebben.

Binnen Wageningen UR heeft de maatschappelijke inbedding van het onderzoek veel belang bij het thema. Niet voor iedereen is dat een vanzelfsprekendheid. Zo is bij de totstandkoming van het IP/OP er fors gediscussieerd over de vraag of Wageningen UR dit onderwerp niet zou moeten afstoten. Uiteindelijk bleek het tegenovergestelde en bevat het IP/OP veel tekst die gerelateerd is aan besturingsvraagstukken, transities en instituties. In dat proces is als kerncompetentie gedefinieerd: 'het in staat zijn om veranderingen in beleid, instituties en gedrag zichtbaar, begrijpelijk en liefst ook toepasbaar te maken door creatieve ideeën te ontwikkelen voor innovaties van producten, processen en samenwerking'

Wetenschappelijke output

Bij de start van dit KB had Wageningen UR in het geheel geen wetenschappelijk profiel op dit onderwerp. Er is de laatste 3 jaar toegewerkt naar een verbetering van deze situatie. In verschillende projecten zijn wetenschappelijke papers geproduceerd (zie het Werkboek 2005-2007). Overigens is het onderwerp van Transitieprocessen vooral in Noordwest Europa populair (afgezien van de Oost-Europese omwenteling) en is het multidisciplinair van aard. Dat maakt publiceren in gerenommeerde journals er niet makkelijker op.

Met ingang van 2006 is een serie professionele gesprekken gestart waarin o.l.v. prof. Katrien Termeer maandelijks van gedachten wordt gewisseld over een case en een theorie. Daarmee

wordt kennis uitgewisseld tussen vakgroepen en DLO en tussen Science Groups. Op die manier wordt ook gezocht naar het eigene van de transitie in het domein van Wageningen UR. Niet om ons af te zetten tegen andere universiteiten, maar wel om het eigene van de agro-sector en onze manier van werken te definiëren.

Vanuit deze serie professionele gesprekken wordt momenteel ook gewerkt aan een internationale conferentie *Transitions towards sustainable agriculture, food chains and peri-urban areas*, die van 26-29 oktober 2008 in Wageningen wordt gehouden, en waar een gerenommeerde groep internationale wetenschappers in de program committee bij betrokken is. Een conferentie die ook 4 jaar werken aan dit KB thema markeert.

Levensvatbaarheid

Vooralsnog is de belangstelling voor dit type onderwerpen binnen en buiten Wageningen UR groeiend. Alom is er het inzicht dat niet de techniek het probleem is voor de toekomst, maar de organisatie en invoering ervan. Al Gore wees er op in het kader van het klimaatdebat (de techniek is beschikbaar, we moeten het alleen gaan doen), in Europa praat men over de innovatieparadox (de science is OK, de innovatie is het probleem). Hierboven refereerden we al aan de erkenning daarvoor in het IP/OP van Wageningen UR. Het uit zich ook in de groei van het KB Thema zelf, waaraan afgelopen jaren eerst het onderdeel KB 9.3 Vraagarticulatie is toegevoegd, en vanaf 2008 ook de KB van Wageningen International, die methodisch uitstekend aansluit bij wat er in Nederland gebeurt. Inmiddels wordt er ook in de KB thema's 1 & 2 (ruimte en klimaat) en 10 (biobased) uitdrukkelijk aandacht besteed aan transitievraagstukken. Vanuit dit thema gezien is dat om meerdere redenen toe te juichen. Allereerst onderstreept het het belang van het onderwerp. Bovendien is de transitie van het kennisstelsel pas geslaagd als ook in die thema's multidisciplinair naar de toekomst en naar sturingsvraagstukken wordt gekeken. Des te meer ruimte is er in KB7 om vooral methodische aspecten aan te pakken.

Voor de verdere toekomst (2009 en volgende) ligt een grotere aandacht voor het internationaal uitdragen van onze kennis voor de hand. Meer internationale samenwerking zou passen in de internationalisering van Wageningen UR. Internationaal en wetenschappelijk publiceren is daarvoor een vereiste.

Krijn J. Poppe